

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 7 april 2017

Mål nr

Ö 1096-16

KLAGANDE

1. IH

2. Lidmalm Consulting Aktiebolag, 556425-0925

Hagen, Långvak

671 92 Arvika

3. BS

Ombud för 1–3: Advokat HP

MOTPARTER

1. Aktiebolaget Kemisten, 556031-0665

Box 43

301 02 Halmstad

2. LML

Ombud för 1 och 2: Advokat HS

SAKEN

Avvisande av talan

Dok.Id 132751

HÖGSTA DOMSTOLEN
Riddarhustorget 8

Postadress
Box 2066
103 12 Stockholm

Telefon 08-561 666 00
Telefax 08-561 666 86
E-post:
hogsta.domstolen@dom.se
www.hogstadamstolen.se

Expeditionstid
08:45-12:00
13:15-15:00

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges beslut 2016-02-03 i mål Ö 2151-15

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Med upphävande av hovrättens beslut i avvissningsfrågan fastställer Högsta domstolen tingsrättens beslut att lämna avvissningsyrkandet utan bifall.

Med upphävande av hovrättens beslut i fråga om rättegångskostnader befriar Högsta domstolen IH, Lidmalm Consulting Aktiebolag och BS från skyldigheten att ersätta Aktiebolaget Kemisten för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten samt förpliktar Aktiebolaget Kemisten och LML att solidariskt ersätta Lidmalm Consulting Aktiebolag för dess rättegångskostnad i hovrätten med 27 000 kr för ombudsarvode jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 3 februari 2016.

Högsta domstolen förpliktar Aktiebolaget Kemisten och LML att solidariskt ersätta var och en av IH, Lidmalm Consulting Aktiebolag och BS för rättegångskostnader i Högsta domstolen med 8 666 kr för ombudsarvode jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens beslut.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

IH, Lidmalm Consulting Aktiebolag och BS har yrkat att Högsta domstolen ska ogilla Aktiebolaget Kemistens och LMLs invändning om rättegångshinder.

IH, Lidmalm Consulting Aktiebolag och BS har vidare yrkat att Högsta domstolen ska befria dem från skyldigheten att ersätta Aktiebolaget Kemisten

för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten. Lidmalm Consulting Aktiebolag har yrkat ersättning för bolagets rättegångskostnader i hovrätten.

Aktiebolaget Kemisten och LML har motsatt sig ändring av hovrättens beslut.

IH, Lidmalm Consulting Aktiebolag, BS och Aktiebolaget Kemisten har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

SKÄL

Bakgrund

1. Parterna i målet var tidigare aktieägare i Arvika Gjuteri Holding AB. I februari 2008 såldes samtliga aktier i bolaget. I samband med försäljningen upprättade säljarna en kontraktshandling rubricerad ”Avräkningsavtal”. I kontraktet föreskrivs att Aktiebolaget Kemisten för säljarnas räkning ska uppbära och efter betalning av säljarnas transaktionskostnader redovisa köpeskillingen från försäljningen till säljarna i enlighet med fördelningen enligt en kontraktsbilaga. Kontraktet upptar också en skiljeklausul enligt vilken tvister med anledning av tolkningen eller tillämpningen av avtalet ska avgöras genom skiljedom.

2. Kemisten utbetalade senare uppbyren köpeskillning till säljarna, dock först efter avdrag för bl.a. ett belopp om ca 2,5 miljoner kronor. Det sistnämnda beloppet betalades i stället ut till ett annat bolag, UZZA AB.

3. IH, Lidmalm Consulting AB och BS väckte enligt var sin stämmingsansökning talan vid tingsrätten och yrkade att Kemisten och LML skulle betala skadestånd med vissa belopp. Grunden för talan angavs på följande sätt (eller, såvitt gäller IH och Lidmalm Consulting AB:s talan, på motsvarande sätt).

LML är verkställande direktör i Kemisten AB. Kemisten AB/LML har på grund av Avräkningsavtalet fått köpeskillingslikviden i sin besittning med skyldighet att utgiva likviden och redovisa för den till aktieägarna. LML har uppsåtligen utgett 2 469 389 kronor till UZZA AB och har därigenom åsidosatt vad han har att iaktta för att kunna fullgöra sin skyldighet. Detta har inneburit vinning för LML eller UZZA AB och motsvarande skada för BS.

Alternativt

Kemisten AB/LML har erhållit förtroendet av aktieägarna i Bolaget att för deras räkning motta, förvalta och redovisa köpeskillingen vid försäljning av aktierna i Bolaget. LML har missbrukat sin förtroendeställning genom att uppsåtligen och utan att ha varit behörig eller utan godkännande från övriga aktieägare samt utan grund ha godkänt och utbetalt ett belopp om 2 469 389 kronor till UZZA AB, ägt av Bolagets styrelseordförande LJ. Betalningen har förorsakat BS skada som motsvarar yrkat belopp.

I båda fallen är fråga om ett betydande värde och därmed synnerligen kännbar skada.

Kemisten AB har ett principalansvar alternativt ett organansvar för LML som var bolagets verkställande direktör 2008. Det medför ansvar för den skada som vållats övriga aktieägare.

4. Kemisten och LML yrkade att talan skulle avvisas. De gjorde gällande att talan helt vilade på avräkningsavtalet eller hade en så stark anknytning till det avtalet att den omfattades av skiljeklausulen. I sak invände de att utbetalningen till UZZA hade varit en transaktionskostnad som Kemisten haft rätt att avräkna från köpeskillingen för aktierna.
5. IH och medparter bestred avvisningsyrkandet och gjorde gällande att deras talan inte grundade sig på avtalet utan på att Kemisten och LML hade gjort sig skyldiga till brott.
6. Tingsrätten lämnade avvisningsyrkandet utan bifall. Genom punkten 2 i beslutet förelades IH och medparter att, vid äventyr av avvisning, senast den 9 april 2015 visa att det hade inletts ett skiljeförfarande angående Kemistens och LMLs invändning att betalningen till UZZA varit en transaktionskostnad som Kemisten hade haft rätt att avräkna från köpeskillingen.

7. Sedan Kemisten och LML hade överklagat tingsrättens beslut att inte avvisa IHs och medparters talan har hovrätten beslutat att avvisa denna.

Frågan i Högsta domstolen

8. Den fråga som Högsta domstolen har att bedöma är om skiljeklausulen i avräkningsavtalet utgör hinder mot att allmän domstol prövar IHs och medparters talan.

Rättsliga utgångspunkter

9. Tvister i frågor som parterna kan träffa förlikning om får genom avtal lämnas till avgörande genom skiljeförfarande. Ett skiljeavtal kan avse även en framtida tvist men det måste då gälla ett i avtalet identifierat rättsförhållande. (Se 1 § första stycket lagen, 1999:116, om skiljeförfarande.)

10. En skiljenämnd får pröva sin egen behörighet att avgöra tvisten (2 § skiljeförfarandelagen). Det är en etablerad grundsats att nämnden vid denna prövning ska tillämpa den s.k. påståendedoktrinen. Kärnan i påståendedoktrinen anses vara att skiljenämnden vid behörighetsprövningen inte ska ta ställning till existensen av de rättsfakta som skiljekäranden påstår omfattas av ett rättsförhållande som täcks av skiljeavtalet och att skiljenämnden är behörig att pröva tvisten om det påstådda rättsförhållandet täcks av skiljeavtalet. Existensen och omfattningen av ett skiljeavtal måste skiljenämnden dock alltid pröva. (Jfr ”Petrobart” NJA 2008 s. 406.)

11. Påståendedoktrinen ska tillämpas på motsvarande sätt när det i allmän domstol uppkommer fråga om domstolen är förhindrad att pröva en tvist på grund av ett skiljeavtal. När en svarande invänder att käromålet omfattas av ett skiljeavtal ska således, i överensstämmelse med påståendedoktrinen, domstolen vid sin behörighetsprövning utgå från de rättsfakta som käranden

åberopar till grund för talan. Om dessa är att hänföra till ett rättsförhållande som omfattas av skiljeavtalet, ska käromålet avvisas. I annat fall får käromålet inte avvisas med hänvisning till skiljeavtalet. Detta gäller även om svarandens invändning grundas på ett rättsförhållande som omfattas av skiljeavtalet, exempelvis en motfordring enligt ett kontrakt som innehåller en skiljeklausul. (Jfr bl.a. ”Concorp I” NJA 2012 s. 183.)

12. I rättslitteraturen förekommer – ofta med hänvisning till ”Vägmaterialet” NJA 2007 s. 475 – uttalanden av innebörd att det skulle vara tillräckligt med en anknytning mellan de åberopade faktiska omständigheterna och det rättsförhållande som omfattas av skiljeklausulen för att klausulen ska kunna tillämpas och rättegångshinder således föreligga. Man måste emellertid skilja mellan det fallet att åberopade omständigheter är att hänföra till ett rättsförhållande som skiljeklausulen avser och det fallet att det rör sig om ett annat och inte av klausulen omfattat rättsförhållande. I det förra fallet är klausulen tillämplig. Som Högsta domstolen har uttalat i ”Tupperware” NJA 2010 s. 734 kan – beträffande det andra fallet – förekomsten av ett samband inte annat än i vissa särskilda fall och under mycket speciella förhållanden föranleda att klausulen utsträcks till det andra rättsförhållandet.

13. Det finns goda skäl för den ordning som kommer till uttryck i det sistnämnda rättsfallet. En extensiv tolkning av ett skiljeavtal kan innebära att en rättssökande förmenas rätten att få sin sak prövad i domstol, trots att han eller hon aldrig har avsett att avtala bort denna rätt. En sådan tillämpning är vidare ägnad att öka osäkerheten om vilka effekter ett skiljeavtal kommer att få i framtiden och den kan också komma i konflikt med det krav på identifiering av framtida tvister som uppställs i 1 § första stycket skiljeförfarandelagen (jfr p. 9). Att närliggande rättsförhållanden kommer att prövas i två skilda fora (jfr ”Nykvarn” NJA 1982 s. 738) kan visserligen i enskilda fall leda till problem. Detta bör emellertid inte annat än undantagsvis föranleda det slaget av lösning som har tillämpats i NJA 2007 s. 475.

14. En skiljeklausul i ett kontrakt omfattar således i princip bara det eller de rättsförhållanden som regleras i kontraktet och inte andra rättsförhållanden även om de skulle ha anknytning till något kontrakterat rättsförhållande. Till ett rättsförhållande i aktuell mening är att hänföra inte bara rättsfakta som grundar förhållandet utan också efterföljande rättsfakta som förändrar eller på annat sätt påverkar detta, såsom uttryckliga eller konkludenta justeringar av avtalsinnehållet, handlande i strid mot kontraktsåtagande och underlåten reklamation. Det avgörande för om skiljeklausulen omfattar en viss talan är alltså om talan bygger på ett kontrakterat rättsförhållande.

Skiljeklausul och utomobligatoriska skadeståndsanspråk

15. När det gäller skadeståndsanspråk kan en kärende – i domstol eller i skiljeförfarande – stödja sig på olika rättsliga regler. Utöver att anspråket kan grundas på vad som gäller kontraktuellt mellan parterna kan utomobligatoriskt ansvar aktualiseras, såväl enligt culparegeln på den allmänna skadeståndsrättens område som på grund av brott. När en skadegörare blir ansvarig för skada enligt andra rättsliga regler än sådana som är att hänföra till det kontraktuella förhållandet, så rör det sig emellertid om ett rättsförhållande som ligger utanför vad som regleras i kontraktshandlingen och som därmed i princip inte omfattas av skiljeklausulen. Detta blir särskilt tydligt när handlandet skulle grunda culpaansvar eller vara brottsligt också om skadegöraren och skadelidanden inte hade stått i något avtalsförhållande till varandra.

16. Att ett kontraktsbrott kan grunda skadeståndsansvar på även en utomobligatorisk grund – enligt culparegeln eller därför att handlandet kan kvalificeras som brottsligt – föranleder emellertid inte nödvändigtvis att en tvist om ersättning på den grunden faller utanför en skiljeklausul i kontraktet. När det är just åsidosättandet av kontraktet som föranleder culpaansvar eller utgör den straffbara handlingen – kontraktet förutan skulle handlandet ha varit straffritt och inte heller ha föranlett något culpaansvar – bör klausulen i vissa

fall kunna omfatta också anspråk på utomobligatorisk grund med därav följande verkan som rättegångshinder. Det förutsätter emellertid att de rättsfakta som käranden åberopar för utomobligatoriskt ansvar i allt väsentligt svarar mot rättsfakta som skulle kunna grunda kontraktsansvar.

17. Det som nu har sagts innebär att skiljenämnd eller domstol inte alltid ska låta sin bedömning i behörighetsfrågan styras av hur käranden har kvalificerat sin talan rättsligt. Vid bedömningen av hur påstådda rättsfakta förhåller sig till ett visst rättsförhållande som omfattas av skiljeavtalet måste utrönas vad som är den egentliga innebörden i talan. En part som har ingått ett kontrakt med en skiljeklausul bör inte kunna undgå skiljebundenhet genom att maskera en talan, som helt bygger på kontraktet och därför rätteligen faller in under skiljeavtalet, som en talan av annat slag (jfr ”Ystad hamn” NJA 2008 s. 120, särskilt s. 216). Utrymmet att genom en ”genomlysning” av ett käromål tolka detta som en talan av det slag som skiljenämnd ska pröva måste emellertid vara begränsat till klara fall. Skälen för det är väsentligen desamma som de som har angetts i punkten 13.

Bedömningen i detta fall

18. De rättsfakta som IH och medparter har grundat sin talan på är att LML genom att utbetala ca 2,5 miljoner kronor till UZZA gjort sig skyldig till uppsåtligt brott, att detta har föranlett skada, att Kemisten, såsom LMLs arbetsgivare, har ett principal- eller organansvar för detta och att båda därför är skadeståndsskyldiga.

19. Talan har därmed utformats så att den vilar på utomobligatorisk grund och inte avser en tillämpning av avräkningsavtalet.

20. Det kan i och för sig synas som att syftet med IHs och medparters talan är att åstadkomma just den effekt som en talan, grundad direkt på

avräkningsavtalet, skulle kunna få, nämligen ett fullgörande av avtalet. Detta kan emellertid inte tillmätas någon avgörande vikt. Av större betydelse är ifall talan har samma rättsliga innebörd och om den förutsätter en prövning av väsentligen samma omständigheter. I det hänseendet märks följande.

21. Visserligen är avräkningsavtalet på så sätt en förutsättning för den talan som IH och medparter för, att avtalet ligger till grund för såväl påståendet om straffrättsligt redovisningsansvar som påståendet om förtroendeställning. LML är emellertid inte motpart till IH och medparter. Han är medpart.

Avräkningsavtalet grundar inget rättsförhållande dem emellan utan mellan säljarna på den ena sidan och Kemisten på den andra. Den talan som förs mot LML bygger följaktligen inte heller på att han skulle vara part i avräkningsavtalet utan på hans ställning som företrädare för och anställd av Kemisten. Skiljeklausulen omfattar redan av det skälet inte denna talan.

22. Mot Kemisten gör IH och medparter gällande principal- eller organansvar för LML. Således bygger inte heller talan mot Kemisten på avräkningsavtalet; vad som görs gällande mot Kemisten härleds från vad som görs gällande mot LML. Att det rör sig om ett annat rättsförhållande än Kemistens kontraktsgrundade betalningsskyldighet visar sig också i att frågor som preskription och ränteberäkning kan vara att bedöma enligt andra regler än de som gäller för betalningsskyldighet enligt kontraktet.

23. Frågan är emellertid – bl.a. mot bakgrund av vad som får antas vara syftet med den förda talan (jfr p. 20) – om det enligt ett anknytnings- eller genomlysningsresonemang finns anledning att likställa talan med en talan som grundas direkt på avräkningsavtalet och därmed ge skiljeklausulen en utsträckt tillämpning. Omständigheterna är dock inte så speciella att något av dessa resonemang kan få någon aktualitet. Som redan har framhållits grundas den i målet förda talan i inte obetydlig utsträckning på andra rättsfakta än en talan om betalningsskyldighet enligt avräkningsavtalet skulle göra, bl.a. en prövning

av olika brottsrekvisit knutna till LMLs handlande och en prövning av Kemistens ansvar för det handlandet. IH och medparter måste också visa att utbetalningen till UZZA har inneburit skada svarande mot det yrkade beloppet. Till det kommer att en utsträckt tillämpning av skiljeklausulen under alla förhållanden inte skulle kunna leda till att LMLs skiljeinvändning godtogs.

24. Tingsrätten är således behörig att pröva IHs och medparter talan mot såväl LML som Kemisten. Hovrättens beslut om avvisning ska därför upphävas.

25. Upphävandet av avvisningsbeslutet får till följd att målet vid tingsrätten, vilket f.n. är vilande, ska tas upp på nytt. Det får betydelse i fråga om det föreläggande som tingsrätten har riktat mot IH och medparter (punkten 2 i tingsrättens beslut). Föreläggandet har inte överklagats. Det bör ankomma på tingsrätten att ta ställning till vad detta beslut föranleder beträffande föreläggandet.

26. Vid denna utgång ska IH och medparter befrias från skyldigheten att betala ersättning för Kemistens rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten. Dessutom ska Lidmalm Consulting AB tillerkännas ersättning för rättegångskostnader i hovrätten. Det belopp som Lidmalm Consulting AB har yrkat får anses vara skäligt.

27. IH och medparter ska också tillerkännas ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen. Om beloppens storlek råder inte tvist.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Stefan Lindskog, Dag Mattsson,
Sten Andersson (referent), Mari Heidenborg och Petter Asp
Föredragande justitiesekreterare: Gudrun Persson Härneskog